

BOLALARDA MUSTAQIL FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI VA YONDASHUVLARI

Saidova Mahliyo Qudratbekovna

Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

Xiva shahar 4-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixalogi

Kirish

Zamonaviy ta'lim jarayonida bolalarda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish eng dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv sharoitida bilimlarni yod olish emas, balki ularni mustaqil tahlil qilish, qayta ishlash, yangi g'oyalar yaratish, to'g'ri va asosli qaror qabul qilish qobiliyatlari shaxs rivojida hal qiluvchi omil bo'lib bormoqda. Shu sababli ta'lim jarayonida o'quvchining passiv bilim oluvchidan faol bilim yaratuvchi sub'ektga aylanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqil fikrlashning shakllanishi bolaga hayotga moslashish, muammoni mustaqil hal qilish, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, mas'uliyatlilik va o'z nuqtai nazarini himoya qilish kabi fazilatlarini beradi. Pedagogika fanida bu jarayonni samarali tashkil etish uchun turli zamonaviy metodlar, interfaol texnologiyalar, o'yin va muammoli vaziyatlar yaratishning pedagogik imkoniyatlari keng qo'llanilmoqda. Ushbu maqolada bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning eng samarali yondashuvlari tahlil qilinadi, amaliy usullar va ta'lim texnologiyalari misollar orqali bayon etiladi.

Asosiy qism

Mustaqil fikrlash tushunchasi va uning ahamiyati — bu bolalarning aniq vaziyatni tahlil qila olishi, o'z fikrini shakllantirishi, qaror qabul qilishi, muammoga ijodiy yondashishi hamda fikrini asoslay olishi jarayonidir. U quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: Tanqidiy fikrlash, Ijodiy yondashuv, Muammoni hal qilish mahorati, Tahlil va sintez qilish, O'z fikrini erkin ifoda etish.

Ushbu ko'nikmalarni bolalik davridanoq rivojlantirish ularning intellektual salohiyatini kuchaytiradi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi va kelgusida hayotiy faoliyatda muvaffaqiyatli bo'lishga zamin yaratadi.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirishning asosiy pedagogik yondashuvlari

Interfaol metodlardan foydalanish

Interfaol metodlar o'quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishiga, savol-javob, munozara, guruh ishlarida qatnashish orqali mustaqil fikrlashga o'rganishiga yordam beradi. Eng samarali metodlar:

- **“Aqliy hujum”**

O‘quvchilar muammoni hal qilish uchun o‘z g‘oyalarini erkin taklif etadilar. Fikrlar tanqid qilinmaydi, bu esa ijodiy fikrlashni rag‘batlantiradi.

- **“Klaster”**

Ma’lumotlarni guruhlariga ajratish, bog‘liqliklarni topish, umumiy xulosa chiqarish mustaqil tahlil ko‘nikmasini kuchaytiradi.

- **“Insert” metodi**

Matn bilan ishlashda o‘quvchi mustaqil ravishda ma’lumotni belgilaydi, tushunadi va qayta ishlaydi.

Muammoli ta’lim — o‘quvchilarga tayyor ma’lumot berish o‘rniga, ularni savollar, vaziyatlar, muammolar orqali fikrlashga undovchi yondashuvdir. Bu metodda bola:

- muammoning sababini aniqlaydi,
- mustaqil tahlil qiladi,
- bir nechta yechim variantlarini taklif qiladi,
- eng maqbulini tanlaydi.

O‘yinlar mustaqil fikrlashni rivojlantirishda tabiiy va samarali vositadir. Rol o‘yinlari, mantiqiy o‘yinlar, vaziyatli topshiriqlar, stol o‘yinlari bolaning tafakkurini chuqurlashtiradi, qaror qabul qilishni o‘rgatadi.

Rol o‘yinlarida o‘quvchi o‘z rolini bajarishda mustaqil fikr yuritadi: *“Sud jarayoni”*, *“Doktor va bemor”*, *“Arxitektor – quruvchi”*, *“Kashfiyotchi”* kabi o‘yinlar bolani o‘ylashga undaydi.

Tanqidiy fikrlash – mustaqil fikrlashning asosi. *“Tushunaman – bilmoqchiman – bildim”* (TBB) strategiyasi, *“Venn diagrammasi”*, *“Baliq skeleti”* kabi metodlar fikrni tahlil qilishga yordam beradi.

Bu usullar orqali bola: dalillarni solishtiradi, sabab–natija munosabatini topadi, fikrini asoslaydi, xulosa chiqaradi.

Loyiha asosida ta’lim bolalarni izlanishga, ma’lumot to‘plashga, tahlil qilishga va o‘z fikrini yakuniy mahsulot ko‘rinishida taqdim etishga undaydi.

Misollar: *“Mening shahrim tarixi”*, *“Suvni tejash usullari”*, *“Ekologik sog‘lom maktab”*

Bunday topshiriqlar o‘quvchini tadqiqotchi sifatida shakllantiradi, natijada mustaqil fikrlash chuqurlashadi.

Oilada mustaqil fikrlashni rivojlantirish usullari

Oilada bola mustaqil fikrlashining shakllanishi juda muhim. Ota-onalar quyidagi usullardan foydalansa, natija samarali bo‘ladi:

- bolaga tanlov imkoniyatini berish: kiyinadigan kiyimni, o‘ynaydigan o‘yinchoqni o‘zi tanlashi;
- savollarga tayyor javob berish o‘rniga, uni fikrlashga undash: *“Sen nima deb o‘ylaysan?”*;

(11th international scientific and practical conference)

- bolani mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatish;
- kichik mas’uliyatlar yuklash (uy tozalash, o‘yinchoqlarni yig‘ish, mayda topshiriqlar).

Oiladagi erkin muloqot, rag‘bat va qo‘llab-quvvatlash mustaqil fikrlashni kuchaytiradi.

O‘qituvchi faoliyatida mustaqil fikrlashni rag‘batlantiruvchi omillar

O‘qituvchi quyidagi shartlarga rioya qilsa, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash tabiiy rivojlanadi:

- ochiq savollar berish (“Nima uchun?”, “Qanday qilib?”, “Agar... bo‘lsa nima bo‘ladi?”);
- o‘quvchini erkin fikr bildirishga rag‘batlantirish;
- xatolardan qo‘rqmaslikka o‘rgatish;
- mustaqil ish, referat, taqdimotlar tayyorlashga yo‘naltirish;
- baholashda jarayonni, izlanishni inobatga olish.

O‘qituvchi bolaga fikrlashga sharoit yaratadi, uni qo‘llab-quvvatlaydi va yo‘naltiradi.

Raqamli texnologiyalar yordamida mustaqil fikrlashni rivojlantirish

Bugungi kunda raqamli vositalar mustaqil fikrlashni rivojlantirishda keng qo‘llanilmoqda. Interaktiv dasturlar, mobil ilovalar, ta’limiy platformalar (Khan Academy, Duolingo, Quizizz va boshqalar) bolaga mustaqil o‘rganish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar orqali bola: o‘zi tezlikda bilim oladi, mustaqil izlanadi, mantiqiy o‘yinlar bajaradi, murakkab muammolarni yechadi.

Ammo internetdan foydalanish ota-ona va o‘qituvchi nazoratida bo‘lishi zarur.

Xulosa

Bolalarda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish zamonaviy ta’limning eng muhim maqsadlaridan biridir. Mustaqil fikrlay oladigan bola:

- muammolarni hal qila oladi,
- o‘z qarashiga ega bo‘ladi,
- yangilik yaratishga intiladi,
- jamiyatga moslasha oladi,
- ijodkor va tashabbuskor bo‘lib shakllanadi.

Bu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun o‘qituvchilar, ota-onalar va ta’lim tizimi birgalikda harakat qilishi muhim. Interfaol metodlar, muammoli ta’lim, o‘yin texnologiyalari, loyiha faoliyati, tanqidiy fikrlash strategiyalari va raqamli vositalardan maqsadli foydalanish bolalarda mustaqil fikrlashni kuchaytiradi. Shu tariqa, bolalik davridan boshlab fikrlash madaniyatini shakllantirish kelajak avlodning intellektual, ma’naviy va ijtimoiy rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Bu esa ta’limning asosiy vazifalaridan biri sifatida har bir pedagogning diqqat markazida bo‘lishi lozim.